

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Ivana Lučića 3

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Odstupanja od naglasne norme u informativnim emisijama Hrvatske televizije

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-a

Mentorica: dr. sc. Helena Delaš, viša lektorica

Studentica: Vanja Margeta

Zagreb, rujan 2018.

Ime i prezime studenta/ice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na samostalnim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te da nijedan dio ovoga rada ne krši ničija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

U Zagrebu _____

(potpis)

Sadržaj:

1. Uvod.....	4
2. Metodologija istraživanja.....	5
3. Naglasna pravila hrvatskoga standardnog jezika.....	6
4. Prenosnje naglasaka na prednaglasnicu.....	9
4.1. Hiperkorekcija.....	11
5. Naglasak posuđenica.....	12
5.1. Povijesno naglašavanje posuđenica.....	12
5.2. Posuđenice na -ant, -ent, -ist.....	14
5.3. Naglasak u mocijskim parovima.....	15
5.4. Posuđenice na -izam.....	16
5.5. Posuđenice na e, i, o, u.....	16
5.6. Posuđenice na -or.....	17
5.7. Posuđenice na -ij.....	18
6. Naglasak imena u hrvatskom jeziku.....	18
6.1 Domaća vlastita imena.....	19
6.3 Naglasak toponima.....	20
7 Naglasak složenica.....	21
8 Naglasak u genitivu množine.....	23
9 Silazni naglasci u glagola.....	24
10 Zamjena kratkouzlaznog naglasaka kratkosilaznim.....	26
11 Zaključak.....	27
12 Dodatak.....	29
13 Sažetak.....	32
14 Summary.....	33
15 Literatura.....	34

1. Uvod

Pravogovor ili ortoepija (grč. orthos = pravilan, epos = riječ) disciplina je koja obuhvaća skup pravila o izgovoru glasova koji predstavljaju foneme (Barić i sur. 2005: 65). A važna su pravila upravo ona prozodijska. Prozodija (grč. prosōdia = naglasak i kvaliteta) ili naglasak riječi dio je nauke o jeziku koja unutar fonologije istražuje prozodijske (naglasne) pojave u jednom jeziku (isto). Za normiran izgovor nije dovoljno samo znati foneme, nego i to kako se riječi naglašuju, a važnu ulogu u promicanju pravilnoga izgovora trebali bi imati javni govornici nacionalne televizije – spikeri.

Spikeri su, kako ih definira *Leksikon radija i televizije* (Novak 2006), medijski profesionalci koji neutralnom interpretacijom govorno realiziraju tekstove drugih autora. Karakterizira ih ugodna boja glasa, poštivanje govornoga standarda i rečenična logika. Spikersko čitanje ne dodaje novu poruku informaciji iz teksta, pa se primatelj poruke može usredotočiti samo na nju. Dakle djelatnost je kojom se bave spikeri dakle glasno čitanje, najčešće u posebnim uvjetima studija uz uporabu komunikacijske tehnologije. To je čitanje neutralno, nenametljivo i sastavljeno od obrazaca koji mogu služiti za učenje jezika i izgovora, ispravnoga naglašivanja riječi i rečenica, tempa, jačine glasa, oblikovanje glasa i slično. Za profesionalne govornike u javnim medijima kao što su novinari i spikeri postojanje ili nepostojanje ortoepske norme posebno je važno. Oni se svakodnevno susreću s dvojama u vezi s uporabom i ispravnošću naglasaka. (Zgrabljic – Rotar 2003).

Ovaj će se rad baviti govorom spikera Hrvatske televizije, a najvećim će dijelom biti posvećen odstupanjima od naglasne norme hrvatskoga standardnoga jezika. Medijski je govor javan i “podvrgnut kritici i jezikoslovaca i slušateljstva” (Delaš 2003: 5). Javna televizija ima gledatelje na prostoru čitave Republike Hrvatske te se zato koristi standardnim jezikom, koji je po svojoj naravi univerzalan (Runjić-Stilova, Bartulović 2009: 154). Standardni jezik ima važnu ulogu u društvu, on omogućuje sporazumijevanje govornika iz različitih regija i različitih društvenih slojeva, a uporaba standardnoga jezika u određenim situacijama potvrđuje i jezičnu kulturu govornika (Frančić – Petrović 2013: 46). Poznavanje standardnoga govora pokazuje stupanj

kultiviranosti, a odstupanje od standarda smatra se pogreškom. Standardni idiom ima funkciju sporazumijevanja pri službenim, općim i kulturnim, javnim aktivnostima. On je konvencionalan i arbitran, te u svim jezicima nestabilan sistem s velikom tolerancijom (De Saussure 2000).

Kako bi premostio dijalektnu razjedinjenost hrvatskoga prostora, standardni bi jezik trebao biti nadregionalan i autonoman. Upravo je ta alokalnost najvažnije obilježje pravilna govora (Delaš 2003: 5). Prema riječima Nade Zgrabljic Rotar kako bi se postigle optimalne odlike medijskoga govora “nužno je ispravno naglašavati riječi jer ispravno naglašavanje ima ne samo kulturnu funkciju, nego i pragmatičnu” (Zgrabljic Rotar 2003: 3). Naime, smisao poruke koja se želi prenijeti može se promijeniti pogrešnim izgovorom naglasaka. Naglasno bi se normiranje trebalo temeljiti na govoru kompetentnih govornika, a to su obrazovani stanovnici kulturnih središta, posebice oni kojima je javni govor profesija, bez obzira na to je li njihov organski idiom novoštokavski ili nenovoštokavski. (Škarić, Škavić, Varošaneć - Škarić, 1996).

U kojoj se mjeri spikeri različitih regionalnih centara (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, Varaždin, Zadar, Bjelovar i Dubrovnik) pridržavaju prozodijskih pravila hrvatskoga standardnoga jezika, koja su najčešća odstupanja u pojedinim centrima i kako se mogu objasniti, istraženo je u ovom radu.

2. Metodologija istraživanja

U razdoblju od listopada 2017. do siječnja 2018. praćene su emisije *Regionalni dnevnik* i *Županijska panorama* na Hrvatskoj televiziji. S obzirom na to da je riječ o nacionalnoj televiziji i profesionalnim govornicima “kojima je i profesionalna i zakonska dužnost skrbiti o hrvatskome jeziku i njegovoj ispravnosti, te promovirati hrvatski govor kao model ispravnog govora” (Zgrabljic Rotar 2003: 3), očekivao se visok stupanj točnosti. Unatoč tome, uočena su brojna odstupanja. Analizirana su odstupanja od naglasne norme hrvatskoga standardnoga jezika koja se mogu podijeliti u nekoliko većih skupina: neutralizacija kratkih naglasaka, prenošenje naglasaka na prednaglasnicu, ostvarivanje silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima, kao i kraćenje zanaglasnih dužina. Zabilježena odstupanja analizirana su prema regionalnim centrima u kojima

su uočena te je napravljena usporedba temeljena na dijakronijskom razvoju hrvatskoga prozodijskoga sustava. Poseban je dio rada posvećen posuđenicama, čija je akcentuacija čest predmet sporova među jezikoslovcima.

3. Naglasna pravila hrvatskoga standardnog jezika

Naglasni sustav hrvatskoga standardnog jezika, koji se temelji na novoštokavskoj akcentuaciji, ima četiri naglaske. To su:

kratkosilazni, brzi: kùća
kratkouzlazni, spori: žèna
dugosilazni, silazni: zlâto
dugouzlazni, uzlazni: rúka.

Silazni naglasci obuhvaćaju jedan slog i stoga se nazivaju jednosložnima. Jaki su zbog nepodijeljenosti tonske siline na dva sloga. Uzlazni naglasci obuhvaćaju dva sloga te se stoga nazivaju dvosložnima. Slabi su zbog podijeljenosti tonske siline na dva sloga. Zato se i ne mogu ostvariti u riječima s jednim slogom i u zadnjem slogu riječi.

Naglasak je u hrvatskome standardnom jeziku relativno slobodan, jer se može ostvariti u bilo kojem slogu riječi osim u zadnjem. Silazni se naglasci ostvaruju u pravilu samo u jednosložnim riječima ili u prvom slogu riječi (pàs, nôć; kòlo, mêso; jèzero, Kârlovac). Uzlazni se naglasci ostvaruju u pravilu u svakom slogu riječi osim u zadnjem ili u jednosložnim riječima (nòga, rúka; lòpata, lúpānje; rešèto, počétak; crvotòčina, Dalmatínac). To znači da jednosložne riječi imaju u pravilu silazne naglaske, a višesložne riječi silazne ili uzlazne naglaske u prvom slogu i uzlazne u ostalim slogovima osim u zadnjem. (Barić 2005: 69)

U vezi s mjestom silaznih naglasaka na unutarnjim slogovima postoji opće pravilo: Silazni naglasci koji se nalaze na unutarnjim slogovima prelaze za jedan slog prema početku riječi kao kratkouzlazni: *prespāvām* > *prèspāvām*, *asistènt* > *asistent*, *organizâtor* > *organizātor* itd. Na mjestu dugosilaznog naglasaka ostaje dužina. Dugi nenaglašeni slogovi u hrvatskome standardnom jeziku mogu biti samo iza naglašenoga sloga. Nenaglašena dužina pripada ili osnovi riječi (npr. *ù grād*, *lākōmca*) ili obličnim i tvorbenim nastavcima (npr. *vòdē*, *dúšōm*; *ljèpši*; *ùčīm*, *plètū*; *kòvāč*, *sposóbnōst*).

Naglasak i nenaglašena dužina (u hrvatskome standardnom jeziku samo zanaglasna) zovu se naglasne jedinice. Nenaglašena dužina veže se uz naglasak ispred sebe zato što ne može biti jedina naglasna jedinica u riječi. U hrvatskome standardnom jeziku razlikuju se riječi koje imaju vlastiti naglasak, i to su naglašene riječi ili naglasnice (npr. *lùk*, *rād*, *zèmlja*, *zíma*), i riječi koje nemaju vlastitoga naglasaka, i to su nenaglašene riječi ili nenaglasnice (npr. *ga*, *se*, *i*, *ne*).

U izgovoru se nenaglasnice uvijek vežu uz naglasnicu ispred sebe ili iza sebe i s njom čine naglasnu cjelinu. Nenaglasnice su: prednaglasnice (npr. *nà noge*, *nè nosim*) i zanaglasnice (npr. *ùzā me*, *vesèlili smo se*, *hòćeš li*).

Hrvatsko je standardno naglašavanje štokavsko, točnije zapadnonovoštokavsko. Štokavski se govori dijele na staroštokavske i novoštokavske. Staroštokavska akcentuacija imala je tri osnovna naglasaka: *^*, *~* (novi akut), i **. U novoštokavskim govorima naglasak *~* postao je *^*. Mladi naglasci (**, */*) razvili su se prije nekoliko vjekova preko dvonaglasnoga sustava (*^*, **). Zato novoštokavska akcentuacija, koja je temelj suvremene standardne prozodije, ima četiri naglasaka: **, **, *^*, */*. U novoštokavskim govorima u razdoblju kada se naglasci *^* i ** nisu podnosili nego na početku riječi dogodilo se da je *rūkă*, *vodă*, *pîši*, *nosî* prešlo u *rúka*, *vòda*, *pîši*, *nòsi*.

Samo pomicanje naglaska s jednoga sloga na drugi naziva se metataksa, a promjena tona naglašenoga sloga metatonija. Pri pomicanju naglaska unutarne se dužine slogova ne mijenjaju (npr. kojī > kōjī.). U riječima u kojima je u staroštokavskim govorima bio naglašen prvi slog, u novoštokavskim govorima dolazi do pomicanja naglaska ako naprijed dobiju tvorbeni prefiksalni slog (npr. skōče > priskoče) ili im prethodi prednaglasnica. U tom slučaju treba razlikovati dvoje: 1. povijesno staro, a dijalektno proširenije – neoslabljeno pomicanje naglaska, pri kojem prednaglasnica uvijek ima \ naglasak, npr. nà vodu, ù rūke, nē ukrade... 2. novije štokavsko prelaženje, tj. oslabljeno pomicanje naglaska, pri kojem prednaglasnica uvijek ima \ naglasak, npr. òd kuće, dō mājke, nē čujem. Pri pomicanju naglaska slog naglasnice ne mijenja dužinu. (Delaš 2003: 3)

Iz povijesnog razvoja novoštokavskoga naglasnog sustava proizlaze četiri osnovna pravila za distribuciju naglasaka u hrvatskom standardnom jeziku.

1. Silazni naglasci mogu stajati isključivo na prvom slogu u riječi. Kada bi stajali na slogu koji nije početni, prelazili bi naprijed i metatonirali se.
2. Na jednosložnim riječima mogu stajati isključivo silazni naglasci, oni izvorni, koji nisu metatonirali.
3. Na posljednjem slogu u riječi ne može stajati naglasak – s posljednjeg su se sloga naglasci pomicali naprijed.
4. Slogovi pred naglašenim slogom mogu biti isključivo kratki - prefiksi i prednaglasnice kratkih su slogova.

4. Prenošnje naglasaka na prednaglasnicu

Prenošenje naglasaka na prednaglasnicu važna je značajka ponajprije centralnih novoštokavskih govora. S naglasnice se naglasak na prednaglasnicu prenosi u obliku kratkoga naglasaka. Maretić (1911) govori o oslabljenom i neoslabljenom pomicanju. Naglasci se pomiču oslabljeno, osim u slučajevima kada se novoštokavski silazni naglasci nalaze na mjestu praslavenskih iskonskih silaznih naglasaka. (Maretić 1911: 109) Kada riječ ima iskonski silazni naglasak, prednaglasnica dobiva kratkosilazni naglasak (ù grād), a kada je na riječi akutski silazni naglasak, prednaglasnica ima kratkouzlazni naglasak (nà pūt) (Delaš 2003: 24). Prenošnje naglasaka na prednaglasnicu može biti obvezno i fakultativno. Obvezno je u govornoj cjelini koju čine prijedlog i enklitički oblik zamjenice (ná me, pó te), niječna čestica *ne* i glagol (nè znām, nè vidīm), prijedlog i instrumental *mnom* (sā mnōm). Naglasak se pomiče oslabljeno s imenica (òd kućē), zamjenica (ìz svōga), pridjeva i rednih brojeva (nà prvōm), u svezama s prijedlozima i veznicima (nì jā), a s glagola u vezi s negacijom *ne* (nè čujēm).

Prema *Hrvatskoj gramatici* (Barić i sur. 2005: 92 – 93.) naglasak se neoslabljeno pomiče s:

1. jednosložnih i dvosložnih imenica muškog i ženskog roda koje u N jd. imaju jedan slog s dugosilaznim naglaskom, na primjer grād - ù grād
2. s dvosložnih imenica muškog i ženskog roda koje u N jd imaju nepostojani a, a u G jd isti naglasak kao i u N jd. na primjer plijêsan – òd plijēsni
3. s dvosložnih imenica s.r. s dugosilaznim naglaskom koje u N i G imaju po dva sloga, a osnova im završava na jedan suglasnik, na primjer mēso – òd mēsa
4. s dvosložnih imenica srednjeg roda s kratkosilaznim naglaskom koje u N i V imaju po dva sloga, a u osnovnom slogu imaju slogotvorni r ili samoglasnik o, na primjer nà srce, ùz brdo

5. s imenica muškog i ženskog roda koje u N jd. imaju dva sloga, a u G jd. tri sloga i kojima je u N kratkosilazni naglasak, a drugi je slog dug, na primjer kămen - nă kamēn
6. s imenica ženskoga roda koje u N jd. završavaju na samoglasnik a i imaju uzlaznu intonaciju u predzadnjem slogu, a u D A jd. i u N A mn. naglasak se pomiče na prvi slog i intonacija se mijenja u silaznu, na primjer rúka – ù rûku
7. s 2. i 3. lica jednine aorista s čelnim naglaskom na negaciju, na primjer ùkrăde – nē ukrăde
8. s glavnih brojeva, na primjer dvjje – ù dvije
9. sa zamjenice što i s instrumentalnih oblika zamjenica mnom i tobom, na primjer ză što, pŏ što, năd tobŏm
10. sa zamjenica mene, tebe, sebe, njega na prijedlog koji završava suglasnikom kada se umjesto naglašenoga oblika zamjenice upotrijebi nenaglašeni – me, te, se, nj. Prijedlog tada dobiva dugi a na kraju, na primjer prĕdă me, ũză se.

Novija propisana norma ne definira s kojih je riječi s obzirom na broj slogova pomicanje naglasak obavezno, a s kojih fakultativno. Glagoli su jedina vrsta riječi koja pravilo o pomicanju naglasak primjenjuje bez izuzetka – naglasak je obavezno na prednaglasnici u izgovornoj cjelini koju čini čestica ne i glagol u prezentu ili aoristu. Nema podataka o stilističkoj vrijednosti pomicanja i nepomicanja naglasak u različitim sklopovima naglasnih riječi (Delaš 2003: 25)

Škarić, Škavić i Varošanec – Škarić (1996) tvrde da velik broj govornika rijetko prebacuje naglasak na proklitiku, čak i s kratkih riječi. Rezultati istraživanja pokazali su različito stanje na terenu. Najveću tendenciju ka neprenošenju naglasak na prednaglasnicu imaju spikeri TV centara Zagreb, Varaždin i Rijeka. Više su puta u ovom istraživanju zabilježeni primjeri kao *od tŏga, uz tŏ, o tŏj*, o njĕmu ... U ostalim je TV centrima ta pojava znatno rjeđa. (usp. Dodatak). Također u spikera TV centara Zagreb, Varaždin i Rijeka česta je pojava neprenošenja naglasak s glagola na česticu ne, što pripada obveznim prenošenjima. Primjeri su za to: ne vĕdim, ne rădĕ.

5.1 Hiperkorekcija

"U ortoepiji se sve više govori o hiperkorektnosti, pomicanju naglasaka sve do prvog sloga, u primjerima u kojih nema/nije bilo razloga za prijenos siline jer se radi o uzlaznim naglascima na središnjem slogu" (Martinović 2014: 48).

Hiperkorekcija je pogreška suprotna neprenošenju naglasaka na prednaglasnicu. Naime govornici koji nisu sigurni u svoje poznavanje hrvatske standardne prozodije skloni su pomicanju uzlaznih naglasaka na prefiks. Naglasci poput *pröčitati* i *prëpoznati* nisu pravilni, no česti su u uporabi, posebice u spikerima TV centara Varaždin i Zagreb (usp. Dodatak). Kada se radi o glagolima, hiperkorekcije često nastaju analogijom prema drugim glagolskim oblicima. Primjer za to je glagol *zadržati*, koji mnogi govornici izgovaraju pogrešno, *zädržäti* umjesto *zadržati* analogijom prema glagolskom prilogu radnom *zädržäo* (Čolak 2014: 65-70).

Naglasna situacija naših većih gradova - Zagreba, Rijeke, Splita, Osijeka - rezultat je složenog procesa međudjelovanja lokalnih naglasnih osobina i standardne naglasne norme. U glavnom je gradu situacija najkompliciranija zbog njegova neprestanog rasta te velikog broja ljudi iz različitih krajeva Hrvatske koji su se doselili u metropolu. Time dolazi do miješanja starog kajkavskog jednonaglasnog sustava s novoštokavskim četveronaglasnim, takozvane *zagrebačke štokavštine*. Standardizacija takvoga govora ne bi bila dobrim rješenjem jer „takav razvoj dira dublje u mehanizam naglasnog standarda mijenjajući mu strukturu u dvonaglasnu ili tronaglasnu“ (Delaš 2003: 72)

5. Naglasak posuđenica

U vezi s naglaskom posuđenica u hrvatskom jeziku puno je dvojbi. Mnoge su se posuđenice tvorbeno, izgovorno, oblično i naglasno prilagodile hrvatskomu jeziku, no ipak se ponašaju kao nove riječi. Zbog toga za njih ne moraju nužno vrijediti jezična pravila koja su djelovala u prošlosti jezika. (Škarić, Škavić, Varošaneć-Škarić, 1996). Primjeri posuđenica koje su prilagodile standardnoj prozodiji su: sènāt, bòmboñ, aviòn.. Dakle prisutna je novoštokavska tendencija pomicanja naglasaka na slog naprijed. Za razliku od navedenih postoje posuđenice koje čak i novoštokavci izgovaraju sa silaznim naglaskom na nepočetnom slogu, onako kako glase u jeziku davatelju – studènt, kolêgij, ambasâdor. (Delaš 2003: 52). Škarić, Škavić i Varošaneć - Škarić (1996) navode dva postupka naglasnoga normiranja posuđenica. Prvi je postupak dedukcija klasične, kodificirane norme, a drugi je promatranje stvarnoga stanja. Do problema dolazi kada se u izvornom jeziku naglasak nalazi na nepočetnom slogu. Kao rješenje situacije autori predlažu tri mogućnosti, a uvjetno spominju i četvrtu. Prva je mogućnost prebacivanje naglasaka na slog ispred i njegova metatonija u uzlazni. Druga je mogućnost prebacivanje naglasaka na prvi slog u riječi jer ondje mogu stajati i silazni i uzlazni naglasci. Treća je mogućnost ostanak na izvornom mjestu, osim ako je posljednje i metatonija u uzlazni naglasak. Postoji i četvrta mogućnost, ostanak naglasaka na izvornom mjestu, čak i ako je silazni na nepočetnom slogu, no to nije u skladu s prozodijskom normom hrvatskoga standardnog jezika.

6.1 Povijesno naglašavanje posuđenica

Iako je jezični purizam već dugo izražen u hrvatskom jeziku, hrvatski je jezik ipak prihvatio velik broj riječi iz stranih jezika. Razlozi su tomu unutarjezični i izvanjezični. Kada se radi o naglasku posuđenica, u rječnicima je sporadično zabilježen silazni naglasak na nepočetnom slogu, na primjer u Klaićevu je rječniku zabilježen naglasak butìk. Ipak, posuđenice prolaze proces naglasne prilagodbe jer je naglasna norma jedna od normi standardnoga jezika. (Delaš 2003: 68). Dakle govoreći o naglasku posuđenica, zaključujemo da je njihov naglasak rezultat međudjelovanja hrvatskih prozodijskih podsustava s različitim sustavima stranih jezika. Na

standardnoj su razini prihvaćeni postupci prozodijske prilagodbe posuđenica koji potječu iz najranijih faza našega jezičnog razvoja.

Različite prozodijske prihvate posuđenih riječi lijepo oprimjeruje riječ *scena*. Naglaskom riječi *scena*, koja je grčkog porijekla, bavio se Miroslav Kravar. Izvorno je ta riječ bila naglašena kao *scēna*, a u hrvatskom je jeziku prošla kroz tri naglasne faze. Prva je faza naglasak tipa *scēna*. Silazni je ton latinsko- romanskom porijekla i karakterističan je za jadranski pojas – na primjer: *vēna*, *tēnis*... Druga je faza naglasak tipa *scēna*. Taj je naglasak nastao prema kontinentalnom tipu naglašavanja (*móda*, *nóta*), a prednost mu daju stariji jezikoslovci, kao i Šonje, Anić...

Treći je naglasak tipa *scēna* i najprisutniji je u razgovornom stilu hrvatskoga standardnog jezika. Nastao je pod utjecajem francuskoga jezika, pa ne čuva izvornu dužinu samoglasnika. U tom je primjeru vidljivo kako je jezična navika nadvladala opće pravilo, pa bi i leksikografija trebala to uzeti u obzir. (Kravar 1984: 136-140).

Najstariji tip naglasnog posuđivanja naziva se izvorni, prednovoštokavski ili dijalektni. Najstariji sloj posuđenica čine one iz grčkoga i latinskoga jezika. Uglavnom su to crkvene riječi, iako ima i nešto svjetovnih. Prisutne su i posuđenice iz talijanskoga, mađarskoga i njemačkoga jezika. U hrvatski su jezik ulazile do 16. stoljeća i to preko starijih organskih idioma i književnih jezika – prvo preko crkvenoslavenskih redakcija, a zatim i preko domaćih narječja – kajkavskog i štokavskog. Posuđenice su se tada primale u svome izvornom obliku – *môda*, *teräsa*, *natûra*, *temëlj*, *oltâr*. (Delaš 2003: 70)

Drugi se tip naglasnog posuđivanja naziva dalmatinskim ili novoštokavskim. Naime u mladim je novoštokavskim govorima došlo do pomicanja silaznih naglasaka za jedan slog naprijed, a time i do razvoja četveronaglasnoga sustava. To je pomicanje obuhvatilo mnoštvo novih posuđenica, ali i one starijega naglasnog tipa. Taj tip, II, čine posuđenice s naglaskom tèrasa, nàtura, tèmelj i òltār. Takav je način naglašavanja karakterističan za bosanskohercegovačko područje, ali prisutan je i na jugozapadnom štokavskom području. (Delaš 2003: 70)

Treći se tip naglašavanja naziva panonskim, kontinentalnim ili kasnonovoštokavskim. Pojavio se puno kasnije od prvih dvaju tipova i to na sjeveroistočnom dijelu novoštokavskoga područja. Naglasci su metatonirali – kàsa, móda, teràsa, natúra. Zanimljiv je podatak da je taj naglasni tip karakterističan uglavnom za posuđenice, dok su prva dva tipa prisutna i u domaćim riječima. Na taj je naglasni tip uvelike utjecao njemački jezik, za koji je karakteristična svojevrsna uzlaznost naglašenih vokala, posebice dugih. Tako je dakle njemačka riječ Mode u našem izgovoru bliža naglasku móda, nego môda. Što se tiče standardne razine hrvatskoga jezika, prvi je tip naglasnog posuđivanja potpuno isključen kao dijalektalni, a naglasci tipa politika i studènt ne mogu postati dijelom standardne naglasne norme. Na snazi su drugi i treći naglasni tip, a prevladava treći. (Delaš 2003: 70)

6.2. Posuđenice na -ant, -ent, -ist

Babić tvrdi da takve posuđenice, ako su stilski neobilježene, imaju kratkouzlazni naglasak na pretposljednem slogu, a stilski obilježene mogu imati isti naglasak, a mogu imati i kratkosilazni na sufiksu – citirant i citirànt. (Babić 1991: 322). Novoštokavski izgovor imenica muškog roda koje završavaju na -ant, -ist, -ent kodificiran je u svim rječnicima sa sporim naglaskom na pretposljednem slogu, a u *Hrvatskoj gramatici* silazni naglasci u nepočetnom slogu javljaju se u toj kategoriji riječi, ali uz naglasna svojstva prema sustavnoj naglasnoj normi koja se donose na

prvom mjestu, dakle dirègent, dirigènt. (Barić 2005: 71). Iz toga se može zaključiti da se posuđenice s takvom raspodjelom silaznih naglasaka mogu prihvatiti kao naglasne dublete, ali je opravdano misliti da druga inačica pripada razgovornome stilu standardnoga jezika. (Delaš 2003: 55) Vukušić, pak, govori o imenicama tipa apsolvènt, apsolvènta. Takve imenice u N jd. imaju brzi naglasak na kraju osnove, a u svim ostalim padežima na istom mjestu imaju spori naglasak. Takav se naglasak javlja spontano, normiranjem iznutra. (Vukušić 1984: 118)

U novoštokavskom prenošenju najdosljedniji su TV centri iz Dalmacije, dok je stanje sasvim suprotno u Zagrebu i Varaždinu. Zanimljiva je činjenica da se u Osijeku i Bjelovaru mogu čuti dublete – studènt i stùdent.

Naglasak u mocijskim parovima

Pri tvorbi ženskoga roda posuđenica spomenutoga tipa dodaje se sufiks -ica, a što se preskriptivne akcentuacije tiče, prisutne su dvije situacije: noviji metatonirani kratkouzlazni naglasak na izvornome naglasnom mjestu i klasični, istovjetan naglasku osnovne riječi. U uporabi je prisutna tendencija čuvanja izvornog mjesta naglasaka – studènt, studèntica, a ne stùdent, stùdentica. No naglasak studènt nije normiran, a normiranje likova tipa studèntica može se objasniti težnjom za analoškim usustavljanjem – većina mocijskih parnjaka sa sufiksom -ica ima kratkouzlazni naglasak na trećem slogu od kraja pa bi bilo potrebno kodificirati triplete stùdentica – studèntica – studèntica. Naime takav redoslijed označava stupanj normativne preporučljivosti. Likovi stùdentica i studèntica nalaze se na prvom i drugom mjestu jer nastaju prema stùdent koji se preporučuje na prvom mjestu, a lik studèntica nalazi se na trećem mjestu jer je nastao prema studènt koji se preporučuje na drugom mjestu. (Delaš 2003: 53)

5.2 Posuđenice na -izam

Babić (1991) tvrdi da se u posuđenica na -izam kratkouzlazni naglasak treba nalaziti na prvom slogu sufiksa, dakle: kapitalizam, feudalizam... No u praksi je stanje nešto drugačije, naime većina govornika zadržava izvorno mjesto naglaska – aforizam. Većina spikera u ovom istraživanju potvrdila je tu tezu iznesenu u Anićevu radu iz 1986. godine, tj. u većini TV centara takve se posuđenice izgovaraju sa zadržanim izvornim mjestom naglaska - na primjer optimizam (usp. Dodatak). Posuđenice na -izam „raspoređene su u tako nestabilan oblično – naglasni model strše svojom prozodijom i u izgovornoj praksi ulaze u proces koji se zbiva u analognom dijelu domaćeg leksika“ (Delaš 2003:59). Stoga bi, barem kao dubleta, trebao biti kodificiran naglasak tipa optimizam.

5.3 Posuđenice na e, i, o, u

Takve posuđenice možemo podijeliti u dvije skupine – one kod kojih se oblik koji imaju u N jd shvaća kao osnova i na nju se privezuju nastavci prve vrste, kao u imenica koje svršavaju na suglasnik. To su imenice tipa gnu – gnuu, žiri – žirija, bife – bifea. Drugoj skupini pripadaju one imenice kod kojih se finalni samoglasnik vlada kao nastavak za N jd. koji se u kosim padežima odbacuje i na takvu se osnovu dodaju padežni nastavci prve vrste, kao u imenica koje svršavaju na samoglasnik. Takve su imenice libretto – libreta, flamingo – flaminga. Silazni se naglasci u N jd ostvaruju kao uzlazni u kosim padežima samo u posuđenicama iz prve skupine, i to u onima koje su u izvornom jeziku naglašene na zadnjem slogu, bifè- bifèa. Za ostale imenice nije moguće uspostaviti takav odnos – na primjer alibi, alibija, a ne alibi, alibija. Metatonija i metatonija kroz metataksu kod ovih riječi u standardnoj su govornoj praksi neobične su i rijetke.

(Delaš 2003: 63). Primjeri poput sakò i flamìngo najčešće se mogu čuti u spikera TV centara Varaždin i Zagreb.

Posuđenice na –or

Posuđenicama koje završavaju na -or najviše se bavio Kuzma Moskatelo. Njegov je zaključak da su naglasak tipa kompòzìtor napravili teoretičari, tj. da se redovito govori kompozìtor. Zagovara korištenje hrvatskih riječi, na primjer skladatelj umjesto kompozitor. Prebacivanjem naglaska i promjenom intonacije ponaroduju se riječi koje su strane našim ljudima, a njihova uporaba ostaje ograničenom na uži, obrazovaniji društveni sloj. Postoji još jedan način naglašivanja, onaj tipa kompozítor, dakle metatonija bez metatakse, no Moskatelo smatra da taj naglasak zvuči izrazito neobično i neprirodno. (Moskatelo 1954: 51-56).

U tom raskoraku između teorije i prakse, jer se uglavnom na terenu, kao što je i ovo istraživanje pokazalo, najčešće čuju naglasci bez metatonije i metatakse, Ivo Pranjković (2001) zalaže se za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme jer danas ima malo novoštokavaca koji govore *radijātor* ili *akumùlātor* - naglasci tipa *radijâtor* posve su prevladali. Pranjković smatra da se trebaju dopustiti dublete „normativci uglavnom insistiraju na tzv. klasičnoj ili »maretićevskoj« akcentuaciji, koja se ne zasniva na realnom stanju u pojedinim hrvatskim govorima (pogotovo urbanim), nego je zapravo strana većini govornika hrvatskoga standardnog jezika “ (Pranjković 2001: 4). Akcentuacija bi se trebala temeljiti na realnom govornom stanju pojedine zajednice, a ne na strogim normativnim pravilima kojih se malo govornika pridržava. (Pranjković 2001).

Posuđenice na –ij

Vukušićevo istraživanje posuđenica koje završavaju na -ij pokazalo je da govornici uglavnom izgovaraju te riječi bez metatonije i metatakse, dakle bârij, cêzij, gênij, hêlij, a u skladu s time su i rezultati ovoga istraživanja. Na terenu se rijetko čuju naglasci tipa bárij, cézij. Oba su ova naglasna tipa u skladu sa standardnojezičnom normom, no problem nastaje kada se silazni naglasak nađe na unutarnjem slogu kod višesložnih imenica kao što su kolêgij, magistêrij. Norma prihvaća dva rješenja: kòlêgij i kolégij.

U svome se novoštokavskome liku, pak, imenice koje završavaju na -ij uklapaju u sljedeće naglasne jedinice: kâlij kao jârbol, kàmbrij kao tàban, bìjênij kao òdlômčić, avijārij kao ventilātor i na taj način „s prozodijskoga gledišta prestaju biti tuđice i postaju prilagođenice “ (Vukušić 1994: 191).

7. Naglasak imena u hrvatskome jeziku

Kada se radi o izgovoru stranih vlastitih imena u hrvatskome jeziku, postoji nekoliko različitih izgovornih situacija – 1. Izvorni izgovor kojim se oponašaju sve govorne osobine stranoga jezika

2. Kompromisni izgovor, miješanje osobina stranoga i hrvatskoga standardnog jezika – ubacivanje ponekoga stranog fonema ili izgovaranje samo našim fonemima, ali s izvornim mjestom naglaska

3. Izgovor potpuno uklopljen u naš sustav – naglasak se novoštokavizira.

Složit ćemo se da se u hrvatskome standardnom jeziku strana imena naglasno ponašaju kao strane riječi jer se potpunim prilagođavanjem standardnoj novoštokavštini gubi prirodnost stranoga imena. (Delaš 2003)

Domaća vlastita imena

Vlastito je ime „dio čovjekova identiteta pa je njegov točan izgovor ne samo znak raspoznavanja nego i obveza ako postoji osjećaj pažnje i poštovanja“ (Delaš 2003: 75). Ljudi su često osjetljivi na pogrešan izgovor svoga imena ili prezimena stoga i postoje mnoge dvojbe oko njihova naglašavanja. Stjepan Vukušić smatra da se i vlastita imena trebaju naglasno prilagođavati. Stipe Kekez (2011) ističe da naglasak u osobnim imenima i prezimenima može imati i nacionalnu obojenost. Prezimena naime nisu općejezični znakovi već označuju osobe, prema tome „insistiranje na standardizaciji prezimena bilo bi vraćanje u neka već nadiđena vremena štokavskoga purizma i dogmatizma“ (Kekez 2011: 62). Ipak, problem nastaje kada prezime ima naglasak koji nije u skladu s pravilima distribucije naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku. Primjeri takvih prezimena su Šarinić i Pokriváč. Rješenje se može pronaći u normiranju takvih oblika kao dubletnih ili tripletnih.

Smatra se da bi imena poput antroponima, ekonima, etnika i ktetika trebala ući u standardni sustav naglašavanja. Na taj bi se način potvrdila autonomnost i nadregionalnost hrvatskoga standardnog jezika. Naime, imena prelaze iz zavičajnog idioma u sustav standardnoga jezika te mu se stoga trebaju prilagoditi. (Delaš 2003: 76). Stjepan Babić (1991) imena dijeli u dvije skupine. U prvoj su prezimena i toponimi kao vlastita imena u punom smislu koja ulaze u standardni jezik kao leksičke jedinice u svom osnovnom liku, tj. N jd. ili mn. s rodom koji imaju u govoru iz kojeg su uzeti. U drugoj su skupini etnici i ktetici koji su na granici općih i vlastitih imenica jer pripadaju tvorbi i ulaze u standardni jezik kao gramatička, tvorbena kategorija. Dakle može se zaključiti da se etnicima i kteticima, za razliku od prezimena i toponima, smiju ukloniti dijalektna prozodijska obilježja i time ih prilagoditi standardnom naglašavanju, a normu učiniti jednostavnijom i pristupačnijom. Sukladno tomu, kada je god mjesni naglasni lik u skladu s propisanom normom, uzima se izvorni naglasni lik čak i onda kada nije u skladu s većinskim novoštokavskim naglašavanjem. (Babić 1991).

Naglasak toponima

Pri naglašavanju imena nekoga mjesta hrvatski govornici obično uzimaju u obzir svoj grad ili mjesto i nekoliko susjednih, a u naglašavanju imena udaljenih ili manje poznatih mjesta služe se analogijom s naglasnim jedinicama brojnijeg korpusa među imenicama istog roda i vrste. Npr. naglasak Vùkovar – Vùkovāra, analogijom prema Bjèlovar – Bjèlovāra, tipičan je za izgovor samih Vukovaraca, dok se naglasak Vukòvār smatra stilski obilježenim. Jedini je problem u naglašavanju imena taj što i dalje u normu ne mogu ući likovi tipa Varāždin, jer se kose s naglasnom normom hrvatskoga standardnog jezika prema kojoj silazni naglasci ne mogu stajati na nepočetnom slogu, no, ipak, u imenima je više no igdje prisutna tendencija izbjegavanja metatonije i metatakse i time ona pridonose otvorenosti zapadnoga novoštokavskoga naglašavanja prema silaznoj intonaciji na nepočetnom slogu. (Delaš 2003: 80). Kako tvrdi Helena Delaš (2003), kod tvorbenih imenica koje završavaju na -ija dugosilazni naglasak na nepočetnom slogu primarno se realizira u vlastitim imenima – toponimima i antroponimima kao što su Austrālija, Polinēzija, Natālija, a iz njih se sekundarno prenosi u apelative. Obrnut proces, koji bi podrazumijevao prenošenje metatonijskoga dugouzlaznog naglaska iz apelativa sufiksima na -ija (revízija, televízija) u toponime i antroponime istih morfoloških i tvorbenih karakteristika (Austrálija, Polinézija, Natálija), nije karakterističan za hrvatsku uporabnu naglasnu normu. (Delaš 2003: 82)

Što se tiče naglašavanja imena hrvatskih regija i hrvatskih imena država, gradova, povijesnih pokrajina s kojima su Hrvati bili u dugotrajnome kulturom doticaju, treba naglašavati Dàlmācija, Slāvōnija, Ìtālija, Vènēcija, dok se imena država s kojima je Hrvatska bila manje u kontaktu češće izgovaraju sa silaznim naglaskom na unutarnjem slogu – Austrālija, Indonēzija. U standardnom jeziku prednost treba dati mjesnim naglasnim likovima sve dok nisu u sukobu sa standardnojezičnom normom, to jest dok poštuju pravila naglasnoga sustava. Posebno je važno dati im prednost u slučajevima kada pridonose rasterećenju naglasnoga sustava. (Delaš 2003: 83) Naglasci tipa Dàlmācija, Slāvōnija imaju kulturnu i društvenu vrijednost, pripadaju navici govornika te se ne bi trebali nalaziti na drugom mjestu dubletnih likova, čak ni zbog navodne

tendencije rasterećenja naglasnoga sustava (E. Barić i dr, 1999). U konfliktu između normiranih likova i jezičnog osjećaja stanovnika potrebno je dopustiti dubletne likove, pa čak i ako oni uključuju mogućnost silaznog naglasaka na nepočetnom slogu.: Văraždin i Varăždin. (Delaš 2003: 84)

Naglasak složenica

U složenica su česta naglasna kolebanja, javljaju se dvostrukosti pa i trostrukosti, na primjer svijétlomödar, i svijétlomodar, i svjetlòmodar (Martinović 2014). Blaženka Martinović (2014) navodi nekoliko naglasnih mogućnosti u složenica. Prva je mogućnost kratkouzlazni naglasak na spojniku (bosònog), druga je mogućnost ostanka naglasaka drugoga dijela složenice (brakorázvodnī, izvanstrănačkī), ili ostaje naglasak prve osnove (mĩrotvōran). Ponekad su moguća i dva naglasaka (ũltraljũbičast), no radi se o naglasnoj jeki u izgovoru.

Složenice bi se u hrvatskome standardnom jeziku trebale ponašati kao jednostavne riječi, a ne kao naglasni skupovi u sklopu kojih se uspostavlja hijerarhija između glavnog naglasaka i sporednih naglasaka. Babić (1991) tvrdi da složenice većinom imaju naglasak na osnovi ako ona ima koji od uzlaznih naglasaka, na primjer međunárodni. Naglasak je kratkouzlazni na posljednjem slogu prefiksa ako osnova ima koji od silaznih naglasaka – međùratnī, pòratnī. Osim toga, prisutna je i težnja da prefiks ima na prvom slogu kratkosilazni naglasak bez obzira na naglasak osnove: běštežinskī, mēđugradskī, nădmorskī... No može se primijetiti da u ovome dijelu naglasnoga sustava kodificirana norma nije ustaljena, a bitno obilježje suvremene naglasne prakse je otklon od pomicanja naglasaka na spojnik, složenice s dvama naglascima i silazni na unutarnjim slogovima. „Zbog njihove dvodijelne strukture, u složenicama se mogu pojaviti silazni naglasci izvan početnog sloga, a naglasno ponašanje složenice rezultat je kombiniranog utjecaja više čimbenika. Ponajprije su to čvrstina slaganja i semantički odnos među sastavnicama, dužina složenice i ekonomija izgovora“. (Delaš 2003: 46)

U govoru spikera težnja za neizmjenjivanjem naglasaka drugog člana prisutna je u imeničkim složenica nastalih čistim slaganjem. Pri tom nije važno je li naglasak uzlazan ili silazan. To je vidljivo u primjerima jugozâpad i jugozápad. Nadalje pokazuje se da su određeni prefiksi, odnosno prefiksoidi, u kraćim složenicama sposobni privući naglasak složenice kao cjeline na sebe – àutopūt, nètoproizvod... Naglasci tipa zemljòrādnĭk, brodòvlāsnĭk smatraju se stilski obilježenima i čuju se rijetko. U literaturi se navode na drugom mjestu i to uglavnom zbog kontinuiteta i tradicije. U govoru spikera osporava se „opća prednost sporog naglasaka na spojniku i utvrđuje izrazito širenje brzog, čelnog naglasaka“ (Delaš 2003: 8-9). Istraživanje je pokazalo da se veći broj složenica naglašanih na spojniku može se čuti u dalmatinskim TV centrima.

Kod složenica tipa poljoprivreda prisutan je silazni naglasak na nepočetnom slogu (poljoprĭvreda), što nije u skladu s naglasnom normom hrvatskoga standardnog jezika. U zadnje vrijeme rječnici preporučuju metatonirane naglaske – prelazak silaznog naglasaka drugog dijela složenice u uzlazni (poljoprĭvreda, samopòsluga). Takvi se naglasci mogu čuti vrlo rijetko. Zato se može zaključiti da je takvo naglašavanje značajka govora samo onih pojedinaca koji ga imaju u svome polaznom govoru npr. kod spikera riječkog TV centra. (Delaš 2003: 8-9)

Naglasak u genitivu množine

Naglasima u genitivu množine puno se bavila Blaženka Martinović (2011). Ona u svom članku *Naglasak genitiva množine* donosi osnovne podatke o raspodjeli naglasaka u genitivu množine. Naglasak G mn. najčešće je silazni. Imenice koje u G mn. završavaju na -ā dulje i predzadnji slog bio on naglašen ili nenaglašen: grōš - grōša – grōšā. Pomiče se i ulijevo ili, rjeđe, udesno (na predzadnji slog). Promjena silazne intonacije u uzlaznu događa se ispred -ā u jednosložnih osnova naglašenih dugosilaznim naglaskom: zûb - zûba zûbā. Pravila za raspodjelu naglasaka u genitivu množine su sljedeća (Martinović 2011: 114-125):

1. Naglasak G mn. imenica jednosložnih osnova koje završavaju na -ī također je uzlazni na predzadnjemu slogu (cŕv - cŕvi – cŕvī)
2. Naglasak G mn. imenica koje završavaju na -ijū ponovno je uzlazni ispred nastavka (gòstijū, zùbijū).
3. U imenica sa silaznim naglaskom u kojih se dogodilo proširivanje u G mn. prevladava kratkosilazni naglasak (jùtro - jùtārā)
4. U ostalih imenica unutar nepromjenljivoga tipa višesložnih imenica sa silaznim naglaskom nema naglasnih preinaka (stāklār - stāklārā;
5. Imenice rúka i slúga imaju sljedeće naglasne likove G mn.: rúkū/rùkū
6. U dvosložnih imenica naglašenih akcentom uzlazne intonacije naglasak metatonira u silazni na slogu pred nepostojanim a (kòsac - kòsācā)
7. U imenica bez nepostojanog a i dvosložnom osnovom s kratkouzlaznim naglaskom naglasni likovi su dvostruki: sa i bez modulacije, s tim da je potonje na razvojnome pravcu (jèlen - jèleni - jèlēnā)
8. Naglasak G mn. može biti dvostruk, stariji i analoški, u imenica koje su tvorile množinu morfemima -ov/-ev- (tòp – tòpovi – tòpōvā).

9. U imenica bez nepostojanog a u N jd. i dvosložnom osnovom s dugouzlaznim naglaskom G mn. ostaje intonacijski stabilan (náród – nárōdā)
10. Unutar nepromjenljivoga naglasnog tipa u G mn. višesložnih riječi s dugouzlaznim naglaskom na predzadnjemu slogu i nepostojanim a naglasak metatonira i prenosi se na prethodni slog (podátaċ - pòdātākā; Dalmatínac – Dalmàtīnācā)
11. U ostalih trosložnih imenica s alomorfnom osnovom i ostalih višesložnih imenica u G mn. naglasak ostaje nepromijenjen (pòljubac – pòljubācā).

Najviše je problema vezanih uz genitiv množine upravo unutar nepromjenljivoga naglasnog tipa višesložnih riječi s dugouzlaznim naglaskom na predzadnjemu slogu i nepostojanim a. Pravilan bi bio naglasak Dalmàtīnācā iako se na terenu često može čuti i naglasak tipa Dalmatīnācā, što je pokazalo i ovo istraživanje (usp. Dodatak)

Silazni naglasci u glagola

U naglašavanju glagolskih oblika najčešće griješe spikeri TV centara iz Zagreba i Varaždina. U njihovu se govoru često mogu čuti naglasci tipa prekîdam, demantîra, organizîra, usmjèriti... Dakle, u ovim je primjerima prisutno više vrsta pogrešaka. Osim neprenošenja silaznih naglasaka s nepočetnih slogova, prisutna je i neutralizacija zanaglasne duljine te razlike između kratkosilaznog i kratkouzlaznog naglasaka. To je vidljivo i u primjerima garantîra i registrîra (usp. Dodatak) gdje se, osim silaznog naglasaka na nepočetnom slogu, pojavljuje i ukidanje zanaglasne dužine, obvezne u prezentu glagola. (Delaš 2003:9)

Vukušić zaključuje da je silazna intonacija na nepočetnom slogu za hrvatski standardni jezik stvarnost koja se ne smije zanemariti, ali i da za gotovo sve slučajeve silazne intonacije na nepočetnom slogu postoje i valjana novoštokavska rješenja. On se zalaže za prihvaćanje dubleta jer smatra da bi ustrajanje na samo jednom rješenju značilo ili istiskivanje onoga što većina govori ili onoga što je steklo čvrst status u hrvatskoj prozodijskoj normi i oboje bi bilo štetno za hrvatski standardni jezik. (Vukušić 1992: 79)

Jelaska o riječima sa silaznim naglascima na nepočetnim slogovima kaže da ne odstupaju od pravila, jer "pravilo o silaznim naglascima samo na nepočetnim slogovima nije pravilo, nego prototipni primjer silaznosti", a te riječi samo su "udaljenije od prototipnog primjera po različitim svojstvima". (Jelaska 2004: 215)

Sličnog su mišljenja i Škarić, Škavić i Varošaneć Škarić koji tvrde da je pravilo „po kojem nema silaznog naglaska na nepočetnim slogovima, uključujući posljednji u riječi, više mnemotehnički obrazac kojim se poučava jedan distribucijski fenomen nego što bi to bio živi jezični nagon“. (Škarić, Škavić, Varošaneć-Škarić 2006: 80)

Prema Lupiću silazni je ton u nepočetnom slogu „činjenica hrvatskog standardnog naglasnog sustava, pa bivao on ne znam koliko istočni ili zapadni, maretićevski ili vukušićevski, i ne znam koliko novoštokavski“. (Lupić 2001: 120)

Dakle vidljivo je da je silazni naglasak na nepočetnom slogu česta pojava, što je pokazalo i ovo istraživanje, a većina se jezikoslovaca slaže da bi norma u vezi s tim pitanjem trebala biti demokratičnija i manje kruta.

Zamjena kratkouzlaznog i kratkosilaznog naglasaka

Kvaliteta kratkih naglasaka, prema Elenmari Pletikos, „jedan je od temeljnih fonetskih akcentoloških problema tj. tendencija neutralizacije kratkouzlaznog i kratkosilaznog naglasaka prema kratkosilaznome“ (Pletikos 2008: 31).

„Najnestabilnija komponenta akustičke realizacije je njegov ton – s jedne strane zbog male razlikovne funkcije, i s druge, zbog preklapanja s intonacijskim oblikom cjelokupnog izričaja, rečenice.“ (Bakran 1996: 249)

Prema istraživanju Varošanec Škarić i Vrban Zrinski (2004) najslabije se slušno prepoznaje kratkouzlazni naglasak. Stoga nije čudno što je slično stanje i u izgovoru, gdje se često zamjenjuje kratkouzlazni naglasak kratkosilaznim, pogotovo u sjeverozapadnim krajevima, gdje govornici u svom organskom govoru uopće nemaju kratkouzlazni naglasak.

U skladu s tim su i rezultati ovoga istraživanja koji prikazuju najveću zastupljenost zamjene kratkouzlaznog naglasaka kratkosilaznim upravo kod spikera iz TV centara Varaždin i Zagreb. U njihovu se govoru najčešće mogu čuti naglasci poput vòzila, iako bi na tom mjestu trebao stajati kratkouzlazni naglasak. Kod spikera ostalih TV centara ta je pojava puno rjeđa.

Stavovi Mate Kapovića (2010) nešto su konzervativniji. On smatra razliku između kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka malom i teško zamjetljivom, ali ipak ostvarenom i u govorima stanovnika velikih gradova te stoga drži da nema potrebe težiti prema neutralizaciji tih dvaju naglasaka.

Zaključak

Jezik javne komunikacije trebao bi biti besprijeekorni standardni hrvatski jezik jer jedna od uloga televizije jest i promicanje standardnoga jezika i izgovora. Spikeri, kao modelski govornici i uzor gledateljima, trebali bi izgovarati riječi držeći se ortoepskih pravila hrvatskoga standardnog jezika. Nažalost, prema rezultatima ovoga istraživanja, standard je rijetko u upotrebi na nacionalnoj televiziji i istraživanje je pokazalo brojne pogreške vezane uz neprenošenje naglasaka na prednaglasnicu, silazne naglaske na nepočetnim slogovima riječi, zamjenu kratkouzlaznog naglasaka kratkosilaznim, neutralizaciju zanaglasnih dužina itd. Ipak, može se primijetiti da je broj pogrešaka nešto manji kod spikera štokavskih TV centara.

Potvrđuje se da se hrvatska standardna akcentuacija ostvaruje zonalno:

1. Mediteranska zona - u velikoj mjeri poštuje pravilo o prenošenju naglasaka
2. Kontinentalno-zapadna zona - prihvaća silazni naglasak na svim slogovima u riječi
3. Kontinentalno-istočna zona - čini prijelaz između zapadne štokavštine i dosada kodificirane standardnojezične štokavštine (Delaš 2003: 10).

Međutim kriterij proširenosti samo je „pomoćni standardološki kriterij koji može prevagnuti kada se radi o izboru određene naglasne inačice samo tada kada su dvije ili više naglasnih inačica podjednako dobre prema kriteriju sustavnosti“ (Delaš 2003: 97). Kako tvrdi Krešimir Mićanović, „do konflikta standard–nestandard ne dolazi kada se nestandardni varijeteti (ili njihove pojedine značajke) upotrebljavaju u prostoru javne komunikacije, kojim je tradicionalno vladao (ili se smatralo da treba vladati) standard, sve dok između njih postoji jasna opreka (opreka koju jezična zajednica prihvaća, a unutar koje se standardu pripisuje neutralnost). Konflikt nastaje kada se dotada nekodificirane oblike želi promovirati u standardne“ (Mićanović 2006: 126).

Dakle, sve dok se teži izgovoru u skladu s normom, moguće je tolerirati dubletne oblike. Uz to se propisana norma ne bi trebala graditi na bipolarnostima tipa pravilno – nepravilno, nego „slagati naglasne činjenice manjom strogošću, stupnjevito razlikujući prihvatljivo od neprihvatljivoga, preporučljivo od nepreporučljivoga, često od rijetkoga“. (Delaš 2003: 100)

Nedvojbeno je da bi se hrvatskom standardnom jeziku u medijima trebalo pridavati više pažnje te bi spikeri, kao modelski govornici trebali bolje ovladati naglasnom normom - naučiti je, jer je jedno tako može ovladati standardnim jezikom. On naime nikome nije materinski i stoga je potrebno učenje i vježba. Tada će i broj pogrešaka biti manji.

Dodatak

Zagreb

anesteziolöga, aranžîran, barikàde, debätu, organizîrano, deložâcije, donîrane, inicijâtor, investîcije, koalicija objèktu, organizâcijê, organizâtorima, planetârija, politîčara, politîčkâ, premijêr, prioritet, problèm, nàstaviti procès, projèkt, kongrès reâkcije, revîziju, standârde, šokîrani, turîstîčkû, zainteresîrani, Ljubljàne, pröçitati, Medveščâk, Pantovčâk, metâlâcâ, narcîsâ, objèkata, pacijènâtâ, policâjaca, turîsta, istoîmenøj, prekovrèmeno, prerâspodjela, samoöpravê, u dèset, i pöl, iz grâda, od küce, do kücnög, meðu njîma, za tî, na tû, po tîm, na tîme, od jütros, od pêt, po növm, po trî, , pred kücom, u tîme, na stöl, zbog tîga, ne nüdi, kovâč, garantîra, nèsreçe, nâpisati, flamîngo, Hrvât

Varaždin

studènt, komplèks, subjèkt kompromitîra, komunikâcija, na tî, na tû, o tîm, o tîme, od jütros kontinuiran, laburîst, komunîst, optimîzam, zaborâvila, za pöl, kod grâda, iz küce, zidâr, Dalmâcija, ne vjèruje, po növm, napüstio, nastâvili, u dèset, registrîram, zaustâvio, prèpoznati, definîra, Madrîd, promovîra, registrîra, zarâdim, Rovînj, pöslove, naprâvljen, deklarîra, posjètili, naprâvili, problèm, zapostâvili, komentîra, ponüdio, posjètiti, potvrðeno, sakö

Rijeka

konkrètno, koordinátor, komentátor, korùpcija, simptòm, kombinät, diskvalificîrani, materijäl, metäla, laboratôrij, organizîrán, parlamentärni, Kajîn, polônij, premijêrka, prioritêt, projèkt, regrès, certifikät, za dân, za tô, Vrdoljäk, komplicîra, Konzùm, Vidulîn, sindròm, solist, incidèntu, investîtori, kampänja, kandidätkinja, cemènt, policäjaca, Markulîn, proizvodäcä, skandäl, kredît, pomöci, podupîrati, Talijän, monstrùm

Split

pesimîst, organizátor, realist, sinonîm, pacijènt, Jugoslâvija, pijanîst, planîrâ, politika, procès, referèndum, regäta, rekòrd, instrumènt, delikvènt, za sèbe, na tèbe, interpretîra, kritèrije, srdëla, momènt, sopranîstica, specîfichë, statistikë, štovîše, višestâmbenî, temätikë, hotëla, metròpolama, opòravak, hodočasnîkâ, istodòbno, nezâposlenîh, sindikalîsti,

Osijek

fakultèt, infrastruktûrë, korùpcije, detektîra, laboratôrij, asistènt, za krâj, subjèkt, parlamènta, premijêr, komâräcä, muškâräcä, podâtaka, sekûnda, demantîrâ, u tô, aktivîra, u Pòžegi, uz pòmôc, za drùgë, za gödinu, korùpcije, turistîčkë, župänije, sankcionîraju, delikvènt, däljë, i drùgî, scenarîst, Austrâlija, korumpîran, komentîrate

Bjelovar

od nâs, studënt, po mène, projèkt, stabilizîra, za tî, u tîj, poljoprîvredê, proizvodâčâ, bolesnîka, poliklînikê, trombonîst, telefonîra, reagîra, komplëks, avanturîst, kontäkt, Brazîl, prekidäč, pomäžu, korîstim, srdëla, literatûra, u nëšto, materijäli, koncèpt, demantîra, angžmân, na srëcu, za têbe, ne vjèrujem, proläzi

Dubrovnik

producènti, po vödu, za tî, u gödini, iz kücê, öküš, zîdine, upozöri-la, poljoprîvreda, organizätor, prijevrëmenî, problematizîra, agrobîznis, poslodävâcâ, minîstar, bicîkl, regrës, releväntnî temätski, turîstičkâ, deklarîra, koncèrt, demonstrîra, za gräd, za mlädê, po mène, germanîsti, deklarîra

Zadar

nažälöst, simbölika, premijêr, avanturîst, cirkusänt, institücija, asistènt, statîstika, doktoränd, klorîd, definîrâ, muškârâcâ, ujütro, koordinâtoricê, krematôrija, maturäntica, od tögä, o tîm, ispred kücê, spöрта, autocèste, premijêr, financîrane, imunitëtnö, institücijski, integrîrân, do tögä, i drügê, i pôl, i sùtra, ispod tögä, iz kücê, iza njîh, na kräj, na našëm, intervenîra, za ljûde, u mrëžu, kod nëkîh, u növê, po pêt

Sažetak

U radu se istražuje govor profesionalnih govornika – spikera i novinara na javnoj televiziji. Taj govor u informativnim emisijama treba imati isključivo obavijesnu funkciju i najviše se približiti modelu standardne akcentuacije, kakav je zabilježen u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika, te u društvenoj komunikaciji zadobiti status poželjnoga, prestižnoga izgovora. Rezultati istraživanja pokazuju da postoje velika odstupanja od naglasne norme pa se utvrđuje koliko su ta odstupanja sustavna prema televizijskim centrima kojima govornici pripadaju (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, Varaždin, Zadar, Bjelovar i Dubrovnik) te u kojoj su mjeri u skladu s tezama o povijesnome razvoju hrvatske akcentuacije i prozodijskim tendencijama suvremenoga zapadnonovoštokavskoga standardnog izgovora koje su u jezikoslovnoj kroatistici utvrđene posebno u vezi s pojavom silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima riječi (u sklopovima naglasnica s prednaglasnicama, imeničkim tvorenicama, oblicima koji metatoniraju uzlazne naglaske u silazne – genitiv množine i prezent, posuđenicama, vlastitim imenima). Izbor teme rada posebno je važan za posao profesora hrvatskoga jezika u školi jer potiče na kritički odnos prema uporabi govorenoga jezika u medijima, ističe potrebu učenja standardnoga jezika i prilagođavanja standardnomu jeziku u različitim komunikacijskim situacijama.

Ključne riječi: prozodija, naglasna norma, odstupanje, standardni izgovor, nacionalna televizija

Summary

In this thesis we will examine speeches of professional orators- speakers and journalists. That speech in TV shows of informational character should have only notice function and try it best to come as close as possible to the model of standard accentuation, which we can find in normative manuals of Croatian language, and in social communication acquire status of desirable, prestige pronunciation. Results of research are showing that there are big deviations from orthoepic norms so we have to determine how big are those deviation regarding television center to which orators belongs to (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek , Varaždin, Zadar, Bjelovar and Dubrovnik) and in which degree in regarding to thesis about history development of croatian accentuation and accentuation tendention of modern weststokavian standard pronunciation which are determine in linguistic croatistics especially in relation with falling stresses in non-initial syllables (it is found in combinations of proclitics with (morphological) words, in compounds and proper names , in the genitive plural and in the present tense, as well as in words borrowed from other languages. Topic of this thesis is of most importance for the professor of Croatian language working in school because it encourages critical relationship toward the use of spoken language in media, it highlights the need to study standard language and adjustments to standard language in communication.

Literatura

Anić, Vladimir (1969): *O jednom akcenatskom procesu u različitim službama književnog jezika*, *Jezik*, 16: 84-89.

Anić, Vladimir (2004): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber

Babić, Stjepan: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991.

Bakran, Juraj (1996) *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika.

Barić, Eugenija i sur. (2005) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Čolak, Majda (2014) *Izgovorna stvarnost glagola u hrvatskome standardnom jeziku*, u: Zbornik radova s konferencije *Jučer, danas, sutra; slavistika*, ur. Krešimir Bobaš, 65.-70.

De Saussure, Ferdinand (2000) *Tečaj opće lingvistike*. Zagreb: ArtTresor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Delaš, Helena (2003) *Naglasak na proklitici*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Knj. 29, str. 21–31.

Delaš, Helena (2003) *Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi*, magistarski rad

Frančić, Anđela – Petrović, Bernardina (2013) *Hrvatski jezik i jezična kultura*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“.

Jelaska, Zrinka (2004) *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi naglasci*. Zagreb: hrvatska sveučilišna naklada.

Kapović, Mate (2010) *O tobožnjoj neutralizaciji kratkih naglasaka u hrvatskom*. Croatica et Slavica Iadertina. Br. 6, str. 47–54.

Kekez, Stipe (2011) *Prezime na naglasnoj razini kao razlikovni, identifikacijski čimbenik. Kako ga očuvati?* u *Fluminensia*, br. 2, str. 57-70.

Klaić, Bratoljub (1990) *Rječnik stranih riječi – tuđice i posuđenice*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Kravar, Miroslav (1983) *Oko akcenta riječi scena* u: *Jezik*, 31:136-140

Lupić, Ivan (2001). *Preskriptivna akcentologija i hrvatski standardni jezik*. Kolo, XI/1: 85 – 135.

Martinović, Blaženka (2011) *Naglasak genitiva množine* u: *Tabula*, časopis Filozofskoga fakulteta, Sveučilište Juraja Dobrile u Puli, no. 9

Martinović, Blaženka (2014) *Na putu do náglasnē nôrmē – oprímjereno imenicama*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Maretić, Tomo (1931): *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskoga književnog jezika*, 2. izdanje, Zagreb

Mićanović, Krešimir (2006) *Hrvatski s naglaskom: standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.

Moskatelo, Kuzma (1954) *Akcentuacija tuđica na –or u hrvatskom jeziku*. Jezik. Br. 3, str. 51–56.

Novak, Božidar (2006): *Leksikon radija i televizije*, Ljevak, Zagreb.

Pletikos, Elenmari (2008) *Akustički opis hrvatske prozodije riječi*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

Runjić-Stoilova, Anita – Bartulović, Ivana (2010) *Odstupanja od standardnog naglasnog sustava u govoru profesionalnih govornika na HTV-u*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu. Br. 2, str. 153–168.

Škarić, Ivo – Škavić, Đurđa – Varošaneć-Škarić, Gordana (1996) *Kako se naglašavaju posuđenice*. Jezik. Br. 43, str. 129–138.

Šonje, Jure (2000) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Vrban- Zrinski, Karolina i Varošaneć - Škarić, Gordana (2004): *Slušno prepoznavanje hrvatskih naglasaka* u: *Govor*, Vol 21, rujan 2004.

Vukojević – Zečević – Žagar (1999): *Hrvatski jezični savjetnik*, u redakciji izvršnog uredništva Lane Hudaček, Milice Mihaljević i Luke Vukojevića, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena – Školske novine, Zagreb.

Vukušić, Stjepan, (1992): *O silaznom naglašavanju nepočetnog sloga*, *Jezik*, 40: 76-79.

Vukušić, Stjepan (1994): *Naglasci tuđica na –ij* u: *Jezik*, no. 43: 188-191

Vukušić, Stjepan (1984) *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*. Pula: Istarska naklada.

Internetski izvori:

Pranjkočić, Ivo (2001): *Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme*, dostupno na: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1825&naslov=za-demokratizaciju-hrvatske-ortoepske-norme>, pregled 16.4. 2018.

Zgrabljic Rotar, Nada: *Spiker – tko je to?*, dostupno na: <https://obljetnica.hrt.hr/glasovi-vremena/spiker-tko-je-to/>, pregled 15.3. 2018.